

İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye Göre İmâmet

AHMET İŞHAK DEMİR
YRD. DOÇ. DR., KTÜ RİZE İLAHİYAT FAKÜLTESİ
e-mail: ahmet@ahmetishak.com

abstract

Imamat According to Ibn al-Mutahhar al-Hillî. His article explores Ibn al-Mutahhar al-Hillî's approaches to al-imamat. According to al-Hillî imamat must be believed in order to gain the paradise. For this importance, imamat can not be left to human elections so the imam must be chosen by God. al-Hillî emphasizes to infallible ('ismah) and virtue (afdaliyyah) as imam's qualities. al-Hillî strives to prove that Ali b. Abu Talib had appointed as imam after the last Prophet Muhammad by Him. For arguing this subject, al-Hillî uses a lot of verses and hadiths. Although imam's importance for protection and practice of religion, al-Hillî did not mention, except saying: "only God has the knowledge", why the imams did not perform this duty in history and why the last imam is absent since centuries.

key words

Shi'ite, Twelver Shi'ism, Imamat, Allamah al-Hillî

Giriş

İslâm toplumunda ilk dönemlerden itibaren başlayan firkalaşma sonucunda ortaya çıkan irili ufaklı çok sayıda mezhepten varlığını günümüzde de devam ettirenlerinin en geniş kitleye sahip olanı Şî'a'dır. Başlangıcından itibaren Şî'a'ya ana rengini veren temel konu olan imâmet anlayışı Şî'iliğin anlaşılmasında önemli bir unsur oluşturmaktadır¹. Bu çalışmamızda Şî'a'nın büyük çoğunluğunu oluşturan İmâmiyye'nin önemli müelliflerinden olan İbnü'l-Mutahhar Allâme el-Hillî'nin imâmet anlayışını ele almaya çalışacağız.

¹ Hasan Onat, "Şî'i İmamet Nazariyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 32 (Ankara 1992), s. 90 vd.

Allâme el-Hillî

İmâmiyye Şî'asının usûlî ekolünün önde gelen müelliflerinden olan Cemâlüddin el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yusuf b. Ali b. Mutahhar el-Hillî, İslâmî ilimlerdeki geniş bilgisi dolayısıyla Şî'â'da "Allâme" lakabıyla anılır. 648/1250 yılında Hille'de doğdu. Öğrenimine babası Sedfüddin Yusuf'un yanında başlayarak Şî'ânın temel hadis kaynakları Kütüb-i Erba'a yanında Malik'in *Muvatta'*, Buhârî'nin *el-Cami'u's-sahîh*'i, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Ebû Davud'un *es-Sünen*'i gibi Sünnî kaynakları da ondan okudu. Daha sonraki hocaları arasında yer alan Nasıruddin et-Tusî (ö. 672/1274) onun düşünce yapısı üzerinde izler bıraktı. Hayatının büyük bir kısmını Bağdat'ta geçirdi ise de Sultan Olcaytu² ile tanıştıktan sonra 705/1305'te İlhanlıların merkezi Sultaniye'ye geçerek bu Moğol hükümdarının Şîf olmasını sağladı. Olcaytu'nun ölümüne kadar (716/1316) burada kalan el-Hillî, ömrünün geri kalan kısmını Hille'de geçirdi ve 726/1325 yılında aynı yerde vefat ettiyse de Necef'te defnedildi³.

Çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olan el-Hillî velût bir müellif olarak İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında eserler vermişse de usûlî ekole mensup bir kelâmcı ve fakihdir. İmâmet konusu dışındaki itikâdî meselelerde Mu'tezile'nin etkisinde bulunmakla beraber Sünnî literatüre aşinalığın izlerini de taşır. Bu yönüyle ahbarîleri eleştirerek akla daha fazla yer vermesiyle Şîfî düşünceye canlılık kazandırmıştır⁴.

Kaynaklarda ismi geçen yüzü aşkın eseri arasında Kelâm İlmi'yle ilgili olanlar çoğunluktadır⁵. Bunlardan belli başlılarını şöylece sıralayabiliriz:

1. *Menâhîcu'l-yakîn fî usûlî'd-dîn*⁶.
2. *Keşfu'l-murâd fî şerhi Tecridi'l-i'tikâd li't-Tûsî*⁷.

² İlhanlı Devleti'nin sekizinci hükümdarı olup 703/1304-716/1316 arasında saltanat sürmüştü; 36 yaşında ölmüştür. Hıristiyanlık ve Budizm'den sonra İslâmiyet'i seçmiştir. Müslüman olduktan sonra da üç mezhep değiştirmiş; hanefî, şafî ve sonunda da şîfî olmuştur. Şiîliği benimseyişinden sonraki icraatlarından sünnîlerin rahatsız olduğu kaydedilir. Geniş bilgi için bk. T.H., "Olcaytu", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, IX, 387-389; İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiîlik", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 80 vd.

³ Muhsin el-Emin, *A'yânü's-Şî'a*, (nşr. Hasan el-Emin), Beyrut 1403/1983, V, 396-402; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-'Alâm kâmusu terâcim*, Beyrut 1992, II, 227-28; Seyyid Rıza es-Sadr, "Hayatü'l-müellif", el-Hillî, *Nehcu'l-hak ve keşfü's-sıdk*, (nşr. Aynullah el-Hüseynî el-'Urmevî), Kum 1407, s. 10-11.

⁴ Mustafa Öz, "Hillî, İbnü'l-Mutahhar", *DİA*, XVIII, 37-39; Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârîlik*, İstanbul 2000, s. 127-129.

⁵ Konulara göre tasnifli 108 eser ismi için bk. el-Emin, *a.g.e.* V, 403-407; es-Sadr, *a.g.e.*, s. 15-28. Otuz eserinin tanıtımı için bk. Öz, *a.g.md.*, s. 37 vd.

⁶ nşr. Ya'kub el-Ca'fer, Kum 1415; M. Rıza el-Ensârî, Kum 1416.

⁷ Hocası Nasıruddin et-Tûsî'ye ait eserin şerhidir. Beyrut 1988.

3. *Minhâcu'l-kerâme fî ma'rifeti'l-imâme*⁸ .
4. *Nehcü'l-hak ve keşfu's-sıdk*⁹ .
5. *Keşfu'l-yakîn fî fedâili emîri'l-mü'minîn*¹⁰ .
6. *er-Risâletu's-Sa'diyye fî usûli'd-dîn*¹¹ .
7. *el-Elfeyn fî imâmeti emîri'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*¹² .
8. *el-Bâbu'l-hâdî 'aşer*¹³ .
9. *İzâhu'l-mekâsîd*¹⁴ .
10. *Nehcü'l-müsterşidîn fî usûli'd-dîn*¹⁵ .

A-Kavramsal Açıdan İmâmet

1-İmâmet Kavramı

Sözlükte; kastetmek, öne geçmek anlamındaki “emme” fiilinden mastar olan imâmet; insanların önüne geçmek anlamına gelir¹⁶ . Kendisine uyulan kişiye imam, idare ettiği topluluğa da ümmet denilir. Cemaate namaz kıldırın kimseye imam, yaptığı göreve de imâmet denildiği için toplum reisliği veya devlet başkanlığı ile karışmaması amacıyla devlet başkanlığı için “büyük imamlık” anlamında el-imâmetu'l-uzmâ veya el-imâmetu'l-kübrâ ifadesi kullanılmıştır. Bu haliyle siyasî ve hukukî bir terim olarak imâmet; Hz. Peygamber'den sonra İslâm toplumunun idaresini en üst seviyede üstlenen kişinin görev ve makamını ifade eder. Bu makamı ifade için kullanılan “hilâfet” ile eş anlamlı kullanılmış olsa da; hilâfet daha çok fiilî otoriteyi, imâmet ise nazarî manada devlet başkanlığını belirtir¹⁷ .

el-Hillî'nin tanımıyla ise imâmet: her hangi bir kişinin din ve dünya işlerinde Hz. Peygamber'in yerine genel önderliğidir¹⁸ .

⁸ Moğol Sultanı Olcaytu'ya ithafen yazılan esere (bk. *el-Kerâme*, s. 77 vd.) İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sünneti'n-nebeviyye fî nakdi kelâmi's-Şîati'l-kaderiyye* ismiyle oldukça hacimli bir reddiye kaleme almıştır. Muhammed Reşad Salim, ilmi neşrini yaptığı (Kahire 1410/1989, IX cilt) eserin ilk baskısına (Kahire 1382/1962) *Minhâcu'l-kerâme*'yi de ilave etmiştir (s. 1, 75-202).

⁹ nşr. Aynullah el-Haseni Urmevi, Kum 1407.

¹⁰ nşr. Hüseyin ed-Dergah, Tahran 1412; Ali Â-i Kevser, Kum 1413.

¹¹ nşr. Muhammed Abdülhüseyn el-Bakkal, Kum 1410/1989.

¹² Tahran 1296, Beyrut 1402/1982.

¹³ Mikdad b. Abdullah es-Süyurî'nin (ö. 826/1423) *en-Nâfi'u yevmi'l-haşr* ve Ebü'l-Feth b. Mahdûm el-Hüseynî'nin (ö. 976/1569) *Miftahu'l-bâb* isimli şerhleriyle birlikte Mehdî Muhakkık tarafından neşredilmiştir. Tahran 1986, Meşhed 1370/1991.

¹⁴ nşr. A. Münzevi, Tahran 1378/1959.

¹⁵ nşr. S. Ahmed el-Hüseynî; Hâdî el-Yûsufi, Kum 1976.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1410/1990, XII, 24-26; Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir, *Kâmûsu'l-Muhîr: el-Okyânusu'l-basîr fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr*, trc. Âsum Efendi, İstanbul 1304-1305, IV, 179.

¹⁷ Mustafa Öz, Avni İlhan, “İmâmet”, *DİA*, XXII, 201.

¹⁸ el-Hillî, *el-Elfeyn fî imâmeti emîri'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut 1402/1982, s. 12; a.mlf. *el-Bâbu'l-hâdî 'aşer*, (iki şerhle birlikte nşr. Mehdî Muhakkık), Meşhed 1370/1991, s. 39.

2- el-Hillî'ye göre İmâmetin Dindeki Yeri

el-Hillî'ye göre imâmet, dinin en temel unsurlarından biri olup kabulü imanın şartlarından biridir. Diğer ifadeyle, imamın tanınması şarttır ve cehennemden kurtulup cenneti kazanmak buna bağlıdır¹⁹. Bunun naklî delili Peygamberimizin "Zamanının imamını tanımadan ölen kişi cahiliyye üzere ölmüştür"²⁰ hadisidir. Aklen de şöyle bir yaklaşımda bulunur: Nübüvvet özel (sınırlı), imâmet ise genel bir lütuftur. Dolayısıyla genel bir lütfu inkar, özel olan nübüvveti inkardan daha kötüdür²¹.

Ali b. Ebû Tâlib'le savaşanların kafir, imâmetini kabul etmeyenlerin ise fasık olduğunu belirten el-Hillî, bu kimselerin cehennemde ebedî olup olmayacağına da değinir. Ona göre bu kimseler, sevabı hak etmek için gerekli olan imandan yoksun olduklarından, cezalarından sonra cehennemden çıkarlar fakat cennete giremezler²².

el-Hillî'ye göre her dönemde bir imamın bulunması mecburidir²³ ve bu imam mutlaka atanmış olmalıdır²⁴. Bu gereklilik, onun varlığının yokluğuna göre daha faydalı oluşundan kaynaklanır. Bu haliyle imamın bulunması bir lütuftur ve aslâh prensibi²⁵ icabı Allah'ın bir imam ataması gerekir²⁶. İmamın masumiyeti ele alınırken görüleceği üzere, imamın hata yapmaktan korunmuş; yani masum olması gerekli olduğuna ve Allah'tan başka kimsenin bu niteliğe sahip olanla olmayanı ayırt edemeyeceğine göre, imâmı ancak Allah tayin edebilir²⁷. Bu durumun alternatifi yani; imamın belirlenmesinin insanlara bırakılması söz konusu olamaz. Zira iman konularından biri olacak kadar önemli bir hususun, insanların tercihine bırakılması, diğer dinî hususların da insanlara bırakılabileceği anlamını taşır ki; bu insanlığın nübüvvet müessesesine ihtiyacı olmadığı anlamına gelir²⁸. Ayrıca, böyle bir aklı çıkarıma zaten gerek yoktur zira, Allah bir konuda hükmünü

¹⁹ *el-Kerâne*, s. 77.

²⁰ "İmansız ölen kişi" lafzıyla rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 96.

²¹ *el-Elfeyn*, s. 13.

²² *Keşfu'l-murâd*, s. 375 vd.

²³ *el-Elfeyn*, s. 27, 89; *el-Bâb*, s. 39 vd.

²⁴ *Keşfu'l-murâd*, s. 343.

²⁵ Aslâh Prensibi: Bilhassa Mu'tezile yaklaşımına göre; hikmetinin gereği olarak Allah'a kulun hayrına olanı (aslâh) yapmanın gerekli olması demektir. Geniş bilgi için Avni İlhan, "Aslâh", *DLA*, III, 495 vd.

²⁶ *el-Elfeyn*, s. 15; *el-Bâb*, s. 39-40, *Keşfu'l-murâd*, s. 338. el-Hillî'nin hocaları arasında yer alan Nasıruddin et-Tûsî (ö. 672/1274)'nin benzer görüşü için bk. Onat, "Şî'i İmamet Nazariyesi", s. 93 vd.

²⁷ *el-Kerâne*, s. 78, 147; *el-Elfeyn*, s. 31-4, *Keşfu'l-murâd*, s. 343.

²⁸ *el-Elfeyn*, s. 39.

belirtince kullar için hiç bir tercih hakkı kalmayacağına²⁹ göre Allah'ın kesin olarak belirlediği bu konuda da seçim zaten olamaz. Öte yandan imam, görevi gereği toplumun huzurunu sağlaması gerekirken, seçimde bunun aksine ihtilaf çıkar³⁰. Kullarına karşı merhametli olan Allah, onları seçimler esnasında ortaya çıkan karışıklık ve toplumsal bölünmeler gibi problemlere duçar olmaktan kurtarır³¹. Dolayısıyla imamın Allah tarafından nasla belirlenmesi şarttır³².

el-Hillî'ye göre, masumiyetin sadece Allah Teala tarafından bilinebilecek bir özellik oluşu dolayısıyla, imamın fert olarak belirlenmesi de ancak şu iki yolla gerçekleşir:

1. Allah, Peygamber veya imâmeti nasla belirlenmiş bir imamın bildirmesi.

2. İmamlık iddia edenin elinde, doğruluğunun delili olarak, mucize ortaya çıkması³³.

3-İmamın Özellikleri

a-Masumiyet

Bizim burada imamda bulunması gereken nitelikler başlığında ele aldığımız masumiyet konusunu el-Hillî, imâmet bahsinin ilk maddesi olarak işlemekte ve hemen bütün imâmet konularını buna bağlamaktadır. el-Hillî'ye göre imamlar da peygamberler gibi masumdurlar. Bu benzerlik gerek masumiyetin gerekliliği gerekse niteliği açısından geçerlidir. Çocukluklarından ölümlerine kadar bilerek veya hataen küçük veya büyük bir günah işlemekten beridirler³⁴. Aksi takdirde bilerek veya bilmeyerek yanlış şekilde fetva verip asi olmaları caiz olur. Bu durumda kendilerine uyulacaksa; yanlışlık yapılmış olur. Uyulmayacaksa; imâmetten bir fayda ortaya çıkmayacağı gibi³⁵, insanları yanlış sevk etme ve saptırma anlamına gelen bu du-

²⁹ "Allah ve Resulü bir konuda hükmedince hiç bir mümin erkek ve kadın için muhayerlik olmaz". el-Ahzâb 33/36.

³⁰ el-Elfeyn, s. 39-45.

³¹ a.e. s. 36-8; krş. el-Kerâme, s. 146.

³² el-Bâb, s. 44; el-Hillî, *Nehcu'l-hak ve keşfü's-sıdk*, nşr. Beyrut 1982, s. 171.

³³ el-Bâb, s. 43 vd.; *Nehcu'l-hak*, s. 168-171.

³⁴ el-Kerâme, s. 82, 93; el-Elfeyn, s. 207; el-Bâb, s. 41; *Nehcu'l-hak*, s. 164, *Keşfu'l-murâd*, s. 340. el-Hillî'nin Peygamberlerin masumiyet ve efdaliyetlerini aynı gerekçe ile izahı konusunda bk. el-Bâb, s. 38.

³⁵ el-Hillî, *er-Risâletü's-sa'diyye*, (nşr. Abdülmuhsin Muhammed Ali Bakkal), Kum 1410/1989, s. 82, *Keşfu'l-murâd*, s. 340 vd. İmama uyulması gerektiğinden hareketle masumiyetini isbat hususunda ayrıca bk. el-Elfeyn, s. 213-243; masum olmayınca ortaya çıkacak yanlışlık ve karışıklıklardan hareketle masum olması gerektiği konusunda bk. a.e. s. 245-270.

rum, Allah'a izafe edilmiş olur. Bu ise muhaldir³⁶. İmamın masum olmaması durumunda, kendisini düzeltecek bir başka imama ihtiyaç duyulur ki teselsülü gerektiren bu durum da muhaldir³⁷. Ayrıca masum olmayan kişi eksik demektir. Allah'ın, bir şeyi nakıs olanla ikmâl etmesi düşünülemez³⁸.

el-Hillî imamların masumiyetini peygamberlerin masumiyetine kıyasla da ispata çalışır. Buna göre, peygamberin hayatta olduğu kısa süreyi kapsadığından sınırlı bir lütuf olan nübüvvetle insanlara bu kısa dönemde doğru rehberlik etmesi için nebinin günahlardan korunmuş olması gerektiğine göre, genel lütuf olan imâmetteki geniş zaman dilimi göz önüne alındığında imamların masum olmaları öncelikle gereklidir³⁹.

el-Hillî'ye göre İmam, sürekli olarak yeni olaylar ortaya çıkması ve nasların sınırlı oluşu dolayısıyla, yeni dinî hükümleri doğru olarak belirlemek suretiyle dinin koruyucusudur. Masum olmazsa bu hükümlerde yanlışlık ve eksiklik olacağından dinde eksiklik meydana gelir⁴⁰.

İmam masum olmazsa günah işlediğinde onu inkâr gerekeceğinden kalplerdeki yerini kaybeder ve tayiniyle hedeflenen fayda hasıl olmaz. Eğer günah karşısında kendini inkâr gerekmezse bu durumda da iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın gerekliliği ortadan kalkmış olur ki bu da muhaldir. Zira imam dinin koruyucusudur, onda eksiklik veya fazlalık meydana gelmemesi için masum olması gerekir⁴¹.

İmam günah işleyecek olsa diğer insanlardan daha akıllı, aynı zamanda Allah'ı ve O'nun ceza ve mükafatını daha iyi bilen olduğundan yönetimdeki insanlardan daha aşağı bir seviyeye düşmüş olur ki bu durum kesinlikle yanlış bir şeydir⁴².

el-Hillî bu şekildeki akfî çıkarımlar yanında imamların ma'sumiyetini naklî deliller ve özellikle Kur'an-ı Kerim'den ayetler kullanarak da ispata çalışır. Şöyle ki Hz. İbrahim "Soyumdan imamlar getir" diye dua edince Allah Teâla "Ahdim zalimlere ulaşmaz"⁴³ buyurmakla, günahkârlık buradaki zulüm kapsamına dahil bulunduğu, fasıkların imâmetinin caiz olmayacağını bu ayette ifade etmiştir⁴⁴. İmam, Allah'ın hükmüyle hükmettiği için halife adıyla

³⁶ el-Elfeyn, s. 228.

³⁷ el-Kerâme, s. 145-6; es-Sa'diyye, s. 81-2; el-Bâb, s. 41; Nehcu'l-hak, s. 164, Keşfu'l-murâd, s. 340.

³⁸ el-Elfeyn, s. 258.

³⁹ Ahmed Mahmud Subhî, Nazariyyetu'l-imâme lede's-Şî'âti'l-İsnâ 'aşeriyye, Beyrut 1411/1991, s. 116.

⁴⁰ es-Sa'diyye, s. 82; Nehcu'l-hak, s. 168; el-Elfeyn, s. 16, ayrıca bk. s. 82, 103-115, 139-165.

⁴¹ el-Bâb, s. 41 vd., Keşfu'l-murâd, s. 341, es-Sa'diyye, s. 82.

⁴² Keşfu'l-murâd, s. 341.

⁴³ el-Bakara 2/41.

⁴⁴ es-Sa'diyye, s. 83; el-Bâb, s. 42.

la anılır⁴⁵ ve dolayısıyla ona itaat, Allah'a itaat demektir⁴⁶. İmam masum olmazsa bu gerçekleşmez⁴⁷.

el-Hillî'ye göre imamların masumiyeti günaha güç yetirmeyi ortadan kaldırmaz. Zira böyle bir durum mükellefiyetin dışında olmak demektir ve hem naklen hem icmaen batıldır. Ona göre masumiyet, itaati terk ve günah işlemeye çağırışı bertaraf eden ilahî bir lütuftur⁴⁸.

b-Fazilet

İmamın peygamberlerde vacip olduğu gibi halkından faziletli olması gerekir. Çünkü faziletçe eksik olanın kendisinden üstün olanların önüne geçirilmesi aklen çirkin, naklen⁴⁹ de yanlıştır⁵⁰. el-Hillî'ye göre efdaliyet ilim, din, cömertlik ve cesaret başta olmak üzere gerek kişilik ve gerekse beden yönünden bütün üstünlükleri kapsar⁵¹.

c-Bilgi

el-Hillî'ye göre imamın bilgisi masumiyet ve fazilete bağlı bir özellik arz etmektedir. Şöyle ki; Kur'an'da genel olarak belirtilmiş her konunun zaman ve zemine göre belirlenmesinde -ki bu dinî sahada bilgi için zirve noktadır- masumiyeti dolayısıyla yetki onundur. Dolayısıyla imamın zamanının en bilgilisi olması da masumiyet ve faziletin gereğidir⁵².

4-İmamın Görevleri

- 1) Dinin hükümlerini uygulamak ve sınırlarını korumak.
- 2) Toplumsal problemler karşısında farklı fikirler arasında birliği sağlayarak sosyal barışı korumak. Zira insan yalnız yaşayamaz; bu ise başta savaşlar olmak üzere çeşitli zulümleri de beraberinde getirir. Dolayısıyla insanların fikir ve eylem birlikteliği ancak bir masum etrafında gerçekleşebilir.

⁴⁵ "Ey Davud: biz seni yer yüzünde halife kıldık. Dolayısıyla insanlar arasında hak ile hükmet". Sâd 38/26.

⁴⁶ "Ey iman edenler! Allah'a, peygambere ve içinizden olan "ulu'l-emr"'e itaat edin" en-Nisa 4/59 ayetine dayanılarak verilen bu hüküm için bk. *el-Elfeyn*, s. 399.

⁴⁷ *el-Elfeyn*, s. 325.

⁴⁸ *Keşfu'l-murâd*, s. 341 vd.

⁴⁹ "Gerçeğe eriştiren mi, yoksa, birisi götürmezse gidemeyen mi uyulmağa daha layıktır?" Yunus 10/35

⁵⁰ *es-Sa'diyye*, s. 83; *el-Kerâme*, s. 147; *Keşfu'l-murâd*, s. 342. ayrıca bk. *el-Elfeyn*, s. 39-45; *el-Bâb*, s. 44; *Nehcu'l-hak*, s. 168.

⁵¹ *Keşfu'l-murâd*, s. 343.

⁵² *el-Kerâme*, s. 146 vd., 177-80; *Nehcu'l-hak*, s. 236, 238; *el-Bâb*, s. 45, *Keşfu'l-murâd*, s. 343. Ayrıca bk. *el-Elfeyn*, s. 82, 103-115; 139-165

3) Adaleti sağlamak.

4) Sınırlı nass, sınırsız mekân ve problemler karşısında yeni hükümleri zannî olarak değil, masumiyetiyle yakînî olarak doğru bir şekilde tespit etmek. Aksi takdirde, dinî hükümlerin ictihadla zannî olarak belirlenmesi gibi bir sonuç doğar ki bu, dinin kesinlikten yoksun olması demektir.

5) İyiliği emredip, kötülükten sakındırmak. Bunu imam üstlenebilir. Zira iyilik ve kötülük nitelemesini hak eden nesne ve eylemlerin tek tek neler olduğunu ancak masum imam aracılığıyla bilebiliriz⁵³.

5-İmamın Gaybeti

el-Hillî, on ikinci imamın gizlenmiş olmasının (gaybet) sırrını sadece Allah Teala'nın bildiğini belirlemekle beraber, düşmanları ve arkadaşları tarafından öldürülmekten korktuğundan dolayı gizlendiğini belirtir.

Gizli imamın ömrünün uzun olmasının imkansız olmadığını belirten el-Hillî, geçmiş asırlarda ondan daha uzun ömür sürmüş kimselerin var olduğunu söyleyerek bunu delil olarak takdim eder. Ayrıca Allah Teala'nın dileğini gerçekleştirmeye gücünün yeteceğini herkesçe kabul edilen bir durum olduğunu da ekleyerek hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde on ikinci imamın yaşadığını savunur.

Gerek Hz. Peygamber'den rivayet edilip imamın gerekliliğini net biçimde ispatladığını söylediği hadislere gerekse imamlardan nakille İmâmiyye arasında tekrarlanan gelen haberlere göre bir imamın mutlaka var olmasının gerekliliği de onikinci imamın ömrünün uzun olmasını gerekli kılmaktadır görüşündedir. Ayrıca bütün zamanlarda atanmış bir reisin bulunmasının gerekliliği ve bunun masum olmasının şart oluşu da el-Hillî'ye göre on ikinci imamın hayatta olmasının bir başka gerekçesidir⁵⁴.

B-On İki İmamın İmâmetinin İsbatı

İmamların sayısı belli olup⁵⁵ şu oniki kişiden oluşurlar:

1. Ali b. Ebû Talib (ö. 40/661)
2. Hasan b. Ali (ö. 50/670)
3. Hüseyin b. Ali (ö. 61/680)
4. Ali Zeynelabidin b. Hüseyin (ö. 94/712)
5. Muhammed Bakır b. Ali (ö. 114/732)
6. Ca'fer es-Sadık b. Muhammed (ö. 148/765)

⁵³ *el-Elfeyn*, s. 17-19, 61, 103-115, 139-165.

⁵⁴ el-Hillî, *Nehcu'l-müsterşidin fi usûli'd-dîn*, nşr. S. Ahmed el-Hüseynî; Hâdî el-Yûsufî, Kum 1976'dan naklen John Cooper, "Allâma al-Hillî on the Imamate and İjtihâd", *Authority and Political Culture in Shi'ism*, ed. Said Amir Arjomand, New York 1988, s. 242 vd.

⁵⁵ *el-Kerâme*, s. 93.

7. Musa el-Kazım b. Ca'fer (ö. 183/799)
8. Ali er-Rıza b. Musa (ö. 203/828)
9. Muhammed et-Takiyy b. Ali (ö. 220/835)
10. Ali el-Hadi en-Nakiyy b. Muhammed (ö. 254/868)
11. Hasan Askerî b. Ali (ö. 260/873)
- 12) Muhammed el-Mehdi b. Hasan (d. 256/870)

el-Hillî'ye göre bu imamlardan her biri döneminin en bilgili, en çok ibadet eden ve en faziletli kişisi idi⁵⁶.

1-Resulullah'dan Sonra İmamın Hz. Ali Olduğunun İspatı

el-Hillî'ye göre Hz. Peygamberden sonra bir kopukluk ve boşluk olmaksızın imam olan kişi Ali b. Ebû Tâlib'dir⁵⁷. İmamet müessesesinin ve bizzat imamların ispatı da ağırlıklı olarak bu durumun ispatına dayanır. İmamda aranması gereken nitelikler de bu arada ayrıca delillendirilmiş olur. Bu sebeple el-Hillî, bu konu üzerinde diğerlerine nazaran genişçe durur. Aklî, naklî ve şahsî diye niteleyebileceğimiz farklı deliller bulmaya özen gösterirse de Kur'an-ı Kerim'den delil getirme metoduna fazlaca başvurur.

α-Aklî Deliller

İmamda bulunması gereken şartların kendisinden başka kimsede bulunmayışından hareketle Ali b. Ebû Tâlib'in imam olması gerektiğini söylemeye dayanır. Şöyle ki;

1) İmamın nas ile belirlenmiş olması gerekir. Hz. Ali'den başkasının da tayin edilmemiş olduğunda icmâ bulunduğu göre imam Hz. Ali'dir⁵⁸.

2) İmamın masum olması gerektiğine göre imam Hz. Ali'dir. Zira ondan önceki imamların masum olmadığı konusunda icmâ vardır⁵⁹.

3) İmamın yönetimdekilerden daha faziletli olması gereklidir. Aklen de faziletçe geçilmiş (mevdûl) kimsenin kendisinden daha faziletlinin (efdal) önüne geçmesinin güzel bir şey olmadığı düşünülünce, zamanının en faziletlisi olan Hz. Ali'nin imam olması gerektiği anlaşılır⁶⁰.

4) İmâmet genel reislik olduğundan zühd, ilim, ibadet, şecaat ve iman ile hak edilir. Bunların hepsini kendisinde toplayan tek kişi de Hz. Ali'dir⁶¹.

⁵⁶ *Nehcu'l-hak*, s. 255-8; *el-Bâb*, s. 50. Her bir imamın fazileti için bk. *el-Kerâme*, s. 96-106; ayrıca ilk imam Hz. Ali'ye has üstünlüklerden muhaliflerin naklettiklerine örnek olarak bk. *a.e.*, s. 119-132.

⁵⁷ *Keşfu'l-murâd*, s. 343.

⁵⁸ *el-Bâb*, s. 44; *Nehcu'l-hak*, s. 171 vd; *el-Kerâme*, s. 145-7. Ayrıca bk. *Keşfu'l-murâd*, s. 343 vd.

⁵⁹ *el-Bâb*, s. 44; *Nehcu'l-hak*, s. 171; *el-Kerâme*, s. 145-6, *Keşfu'l-murâd*, s. 347.

⁶⁰ *el-Kerâme*, s. 147; *Nehcu'l-hak*, s. 171.

⁶¹ *Nehcu'l-hak*, s. 171 vd.

b-Nakli Deliller

b1-Kur'an-ı Kerim'den Deliller

1) el-Hillî'ye göre, "Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resulüdür, iman edenlerdir". (Maide 5/55) ayeti Ali hakkında inmiştir. Bu ayette Allah Teala kendisine olan velayete Hz. Peygamberle beraber Ali'yi de ortak kılmıştır⁶².

2) "Ey Peygamber Rabb'inden sana indirileni tebliğ et" (Maide, 5/67) ayetinde tebliği istenen şey Hz. Ali'nin imâmetidir⁶³.

3) "Bugün sizin dininizi kemale erdirdim". (Maide 5/3) ayeti Gadir Hum'da Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye velayete çağırmasının ardından nazil olmuş ve Resulullah "Allahu ekber ya Ali", dedikten sonra "nimetin tamamlanması ve Allah'ın rızası benim risaletim ve Ali'nin benden sonra velayetiyledir" buyurur. Sonra da "ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Ya Rab! onu seveni sev, sevmeyene bûğzet, yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı sen de yardımsız bırak" şeklinde dua eder⁶⁴.

4) Allah Resulü Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına almış ve "Ey peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister" (Ahzab 33/33) ayetini okumuştur. Bu ayrıca ma'sumiyete de delalet eder⁶⁵.

5) "De ki yakınlarla meveddetten başka sizden hiç bir şey istemiyorum". (eş-Şûra, 42/23). Ayeti hakkında Resulullah'a bu yakınlarınız kimlerdir? diye sorulmuş. "Ali, Fatıma ve iki çocuğu" diye cevap vermiştir. Meveddetin gerekliliği aynı zamanda itaatı da gerektirir⁶⁶.

6) "İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır" (el-Bakara 2/207), ayeti Hicret gecesi Peygamberimizin yatağına yatıp ölümü göze alması dolayısıyla Hz. Ali hakkında inmiştir⁶⁷.

7) "Sana ilim geldikten sonra, bu hususta seninle kim tartışacak olursa, de ki: "Gelin, oğullarımızı oğullarınızı, kadınlarımızı kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra lanetleşelim de, Allah'ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim". (Al-i İmran, 3/61) ayetinde geçen çocuklardan

⁶² *Nehcu'l-hak*, s. 172, *Keşfu'l-murâd*, s. 344 vd.

⁶³ *el-Kerâme*, s. 147-50; *Nehcu'l-hak*, s. 172-3.

⁶⁴ *el-Kerâme*, s. 150; *Nehcu'l-hak*, s. 192, *Keşfu'l-murâd*, s. 371. (Rivayetin mevzu olduğu değerlendirilmesi için bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, VII, 53 vd., 319 vd.)

⁶⁵ *el-Kerâme*, s. 151-52; *Nehcu'l-hak*, s. 173-5. (*Müslim*, "Fedâilü's-sahabe", 61IV, 1883; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 292.)

⁶⁶ *el-Kerâme*, s. 152-3; *Nehcu'l-hak*, s. 175. (el-Hillî'nin rivayetin *Sahihayn* ve *Müsned*'de bulunduğu iddiasının bir iftira ve rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, VII, 95-99.)

⁶⁷ *el-Kerâme*, s. 153-54; *Nehcu'l-hak*, s. 176.

kasıt Hasan ve Hüseyin, kadınlardan kasıt Hz. Fatıma ve nefislerden kasıt da Hz. Ali'dir. Dolayısıyla bu ayet Hz. Ali'nin efdaliyyetine delildir⁶⁸.

8) Hz. Peygamber Hz. İbrahim'in, "Allah, İbrahim'e "seni insanlara önder kılacağım" demişti. O "soyumdan da" deyince, Allah "benim ahdim zalimlere erişmez" buyurdu". (el-Bakara 2/124) ayetindeki duası için: "bu dua bana ve Ali'ye kadar ulaşmıştır. Allah beni Peygamber, Ali'yi de vasi edinmiştir" buyurmuştur⁶⁹.

9) "Ey inananlar! Peygamberle hususi olarak konuşacağınızda, bu konuşmanızdan önce fakirlere sadaka veriniz". (el-Mücadele 58/12) Ayetinde geçen sadaka verme işini Hz. Ali'den başka kimse yapmamıştır⁷⁰.

10) "Gerçeği getiren ve onu doğrulayan, işte onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır". (ez-Zümer, 39/33) Ayetinde geçen Peygamberimizi tasdik eden kişi Hz. Ali'dir⁷¹.

11) "Seni ve inananları yardımıyla destekleyen, kalplerini uzlaştıran O'dur". (el-Enfal, 8/62) Ayetinde Allah'ın yardımıyla desteklenen kişi Ali'dir. Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Arş'ın üstünde: "Ben vahid olan Allah'ım, ortağım yoktur. Muhammed kulum ve resulümdür. Onu Ali ile teyid ettim" yazılıdır⁷².

12) İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre "Fakat, inanıp yararlı iş işleyenler varya onlar yaratıkların en iyileridirler". (el-Beyyine, 98/7) ayeti nazil olunca Peygamberimiz Ali'ye "Onlar sen ve seni sevenlerdir. Kıyamette memnun olarak geleceksiniz düşmanlarınız ise üzgün ve delilsiz olarak gelecekler" buyurdular⁷³.

13) İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Peygamberimiz de Hz. Musa'nın "Ailemden bana bir vezir yap" (Taha, 20/29) dileği gibi dua etmiş ve Ali'yi kendisine vezir olarak istemiştir. İbn Abbas, "bu duanın ardından 'İsteğin sana verilmiştir' diye bir ses işittim" der⁷⁴.

14) Resulüllah ensar ile muhacirin arasında kardeşlik akdeder fakat Ali'yi kimseyle eşleştirmez. Resulüllah üzülen Ali'ye "seni kendime ayırdım. Bana yakınlığın Harun'un Musa'ya yakınlığı gibidir. Sen kızım ile birlikte cennetteki köşkümde benimle beraber olacaksın" buyurduktan sonra "Biz on-

⁶⁸ el-Kerâme, s. 154; Nehcu'l-hak, s. 177-9.

⁶⁹ el-Kerâme, s. 155; Nehcu'l-hak, s. 179-80. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, a.g.e., VII, 133.)

⁷⁰ el-Kerâme, s. 157; Nehcu'l-hak, s. 182-3.

⁷¹ el-Kerâme, s. 160.

⁷² a.y.; Nehcu'l-hak, s. 185.

⁷³ el-Kerâme, s. 163-64; Nehcu'l-hak, s. 189-90. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, Minhâcü's-sünne, VII, 259.)

⁷⁴ el-Kerâme, s. 165. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, a.g.e., VII, 274.)

ların gönüllerinde olan kini çıkarıp attık, artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı oturan kardeşlerdir". (el-Hicr, 15/47) ayetini okur⁷⁵.

15) "Adem Rabbinden bir takım kelimeler aldı ve derhal tevbe etti" (el-Bakara 2/37) ayetindeki kelimeler "Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkı için" cümlesidir. Adem bu şekilde dua etti ve kabul oldu⁷⁶.

16) "Sen, ancak bir uyarıcısın, her toplumun bir yol göstericisi vardır". (Ra'd 13/7) ayetindeki uyarıcı (munzir) Hz. Muhammed, yol gösterici (hâdi) de Ali'dir⁷⁷.

b2-Sünnetten Deliller

1) "En yakın akrabalarını uyar" (eş-Şu'ara, 26/214) ayeti nazil olunca Peygamberimiz akrabalarını topladı ve onları dinine davet ettikten sonra şöyle buyurdu: "Kim davetimi kabul edip bana yardımcı olursa onu kendime kardeş, vasi, vezir, varis ve halife yapacağım". Üç kez tekrarladığı bu daveti kimse kabul etmedi. Ali ise her seferinde "ben" diye cevap verdi⁷⁸.

2) Hz. Peygamber Gadir Hum'da "Ben kimin mevlası isem Ali'de onun mevlasıdır" buyurmuştur⁷⁹.

3) Peygamberimiz Ali'ye "Senin bana yakınlığın Harun'un Musa'ya olan yakınlığı gibidir. Fakat benden sonra peygamber yoktur" buyurmuştur. Harun'un yeri de Musa'nın halifesi olmasıdır⁸⁰.

4) Peygamberimiz Medine'den kısa bir müddet için ayrıldığı zamanda dahi Ali'yi halife olarak yerine bırakmıştır. Ölümünden sonra halife olmaya ise daha layıktır⁸¹.

5) Peygamberimiz "Ya Ali sen benim kardeşim, vâsim benden sonra halifem ve borcumu ödeyen kişisin" buyurmuştur⁸².

6) Resulüllah sofrasındaki bir kuş için "Ya Rab, sana en sevgili kulunu bana gönder de benimle beraber bu kuştan yesin" diye dua eder. Hemen ardından Ali gelir⁸³.

⁷⁵ el-Kerâme, s. 165-66; krş. Nehcu'l-hak, s. 191. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, a.g.e., VII, 278 vd.) Burada özetleyerek vermeye çalıştığımız bu ayetler dışında bir çok ayetin de delil olarak kullanılışı için bk. el-Kerâme, s. 147-166; Nehcu'l-hak, s. 172-212.

⁷⁶ Nehcu'l-hak, s. 179.

⁷⁷ a.e., s. 180 vd.

⁷⁸ el-Kerâme, s. 167-68; Nehcu'l-hak, s. 213, Keşfu'l-murâd, s. 344. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, Minhâcü's-sünne, VII, 299-302.)

⁷⁹ Keşfu'l-murâd, s. 345.

⁸⁰ a.e., s. 371. (Buhârî, "Ashabu'n-Nebi", 9; Müslim, "Fedâilu's-sahabe", 30-32)

⁸¹ el-Kerâme, s. 168-169; Keşfu'l-murâd, s. 346 VD..

⁸² el-Kerâme, s. 169; Nehcu'l-hak, s. 213-4, Keşfu'l-murâd, s. 347. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, a.g.e., VII, 354.)

⁸³ el-Kerâme, s. 171; Nehcu'l-hak, s. 220-1, Keşfu'l-murâd, s. 371. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, a.g.e., VII, 371.)

7) Peygamberimiz "ben size iki önemli şey bıraktım. Onlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe dalâlete düşmezsiniz. Onlar Allah'ın kitabı ve soyumdan gelen ehl-i beytimdir" buyurmuştur⁸⁴.

8) Peygamberimiz: "Benden sonra hilafet hususunda Ali'ye harb ilan eden kimse kafirdir. Allah'a ve resulüne harb ilan etmiştir. Hatta imâmetinden şüphe eden de kafirdir." buyurmuştur⁸⁵.

9) "Her peygamberin bir vasisi ve varisi vardır. Benim vasim ve varisim de Ali'dir"⁸⁶.

10) "Ali bendendir. Ben de Ali'denim"⁸⁷.

11) "Ben ilmin şehriyim. Ali de kapısıdır"⁸⁸.

12) Hz. Peygamber Fatıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına almış ve tathir ayetini (el-Ahzab 33/33) okumuştur⁸⁹.

13) Hz. Peygamber "Ben ve Ali, Adem'den on bin sene önce Allah'ın önünde nur idik" buyurmuştur⁹⁰.

14) Hz. Peygamber, kendisinden Ebû Bekir ve Ömer istemiş olmasına rağmen kızı Fatıma'yı onlara değil Ali'ye nikahlamıştır⁹¹.

15) Hz. Ali Kâbe'deki putları kırmak için Hz. Peygamber'in sırtına binmiştir⁹².

c-Hz. Ali'nin Kendi Halinden Deliller

Ali b. Ebî Talib'in sahabenin en faziletlisi oluşu temel vurgu noktasını oluşturur. Ebû Bekir ve Ali arasında hangisinin daha faziletli olduğuna dair rivayetleri de verdikten sonra şî'î olmayanlar da dahil olmak üzere Ali'nin daha faziletli olduğunu söyleyenlerin çoğunlukta bulunduğunu belirten el-Hillî, çeşitli yönleriyle Ali'nin efdaliyetini ispata çalışır. Savaşlardaki yararlılığı, ilmi yanında hüküm vermedeki üstünlüğü, sahabîlerin kendisine danışması, cömertliği, zühdü, ibadeti, hilmi, iman etmedeki kıdemi, fasih dili, Haşimîliği dolayısıyla Hz. Peygambere en yakın oluşu, Medine'deki kardeşlik akdinde onun kardeşi oluşu gibi çeşitli alanlarda üstünlüklerini vurgulamaya çalışır⁹³.

⁸⁴ el-Kerâme, s. 172; Nehcu'l-hak, s. 225-28. (İtre "soy" lafzıyla Tirmizî'de (5/327-8.) geçse de sahih değil değerlendirmesi için bk. İbn Teymiyye, Minhâcü's-sünne, VII, 394 vd.)

⁸⁵ el-Kerâme, s. 173; Nehcu'l-hak, s. 260. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, a.g.e., VII, 403.)

⁸⁶ Nehcu'l-hak, s. 214.

⁸⁷ a.e., s. 218.

⁸⁸ a.e., s. 221.

⁸⁹ Nehcu'l-hak, s. 228-9.

⁹⁰ a.e., s. 212.

⁹¹ a.e., s. 222.

⁹² a.e., s. 223.

⁹³ Keşfü'l-murâd, s. 358-67.

İlk müslüman ve Hz. Peygamber'le namaz kılan ilk kişi olması yanında⁹⁴, Resulüllah'dan sonra insanların en zâhid, en abid⁹⁵ ve en bilgisi idi. Peygamberimiz "En iyi hüküm vereniniz Ali'dir" buyurmuştur. Zira hüküm vermek ilme dayanır⁹⁶. Hakka Sûresinin 12. ayetinde geçen unutmayan kulak (üzünün va'ie) odur. İnsanlar ilmi ondan almıştır. Nahiv, Fıkıh, Kelâm, Tefsir, Tasavvuf, Fesahat ve Belagat ilimlerinin kaynağı odur⁹⁷.

Sahabiler problemlerini çözmede Hz. Ali'ye gelirlerdi⁹⁸. Bir problemi çözmesini Hz. Peygamber doğrulamış ve "ehl-i beytten Davud as. gibi problemleri çözebilen birini var eden Allah'a hamdolsun" demiştir. Bununla ilhâmla karar vermeyi kastetmiştir⁹⁹.

Hz. Ali İnsanların en cesuru idi. Hicret gecesi Hz. Peygamberin yatağında yatarak bedeniyle onu korumuştur. Bir çok savaşta en üstün yararlılıkları o göstermiştir¹⁰⁰.

Elinde çeşitli mucizeler ortaya çıkmıştır¹⁰¹.

Vukuundan önce olacakları bildirmekle gaipten haber vermiş bu bağlamda bir çok kişinin, hatta kendisinin de, öldürüleceğini bildirmiştir¹⁰².

Yetmiş kişinin kaldıramadığı Hayber kapısını açmıştır¹⁰³.

Bir kilise bahçesinde kimsenin yerinden oynatamadığı bir taşı Hz. Ali kaldırıncaya, oradaki rahip: "bu kilise bu taşı kaldıracak olan kişi için yapılmıştı" der ve iman eder¹⁰⁴.

Güneş, battuktan sonra iki kez Ali'nin ikinci namazını eda etmesi için geri dönmüştür¹⁰⁵.

Hz. Ali'nin doğumunda da çeşitli faziletler bir araya gelmiştir. Recep ayının on üçünde Cuma günü Kâbe'de doğmuştur. Orada ondan başka ne daha önce ne daha sonra doğan olmuştur¹⁰⁶.

Nesebi en şerefli olanıdır ki buna eşi ve çocukları da dahildir¹⁰⁷.

2-Diğer İmamların İmametinin İspatı

1) Peygamberimiz Hüseyin için "Bu imam oğlu imamdır. İmamın kardeşidir. Dokuz imamın babasıdır. Dokuzuncusu kaimleridir. Benim adımlı ve künyemi taşır. Yeryüzünü adaletle doldurur"¹⁰⁸ buyurmuştur. el-Hillî'ye göre mütevatir olan bu hadis diğer imamların imâmetinin en başta gelen delilidir¹⁰⁹.

⁹⁴ Nehcu'l-hak, s. 235.

⁹⁵ el-Kerâme, s. 174-77; 247-8; el-Bâb, s.45; Nehcu'l-hak, s. 244-7.

⁹⁶ el-Bâb, s. 45; Nehcu'l-hak, s. 236.

⁹⁷ el-Kerâme, s. 177-80; Nehcu'l-hak, s. 237 vd.

⁹⁸ Nehcu'l-hak, s. 239-41.

⁹⁹ el-Kerâme, s. 180-81.

¹⁰⁰ a.e., s. 182-6; Nehcu'l-hak, s. 244, 248-52.

¹⁰¹ Keşfu'l-murâd, s. 347.

- 2) Her devirde ma'sum bir imamın bulunması gereklidir. Onlardan başka da masum yoktur.
- 3) Her biri için sabit olan faziletler imam olmalarının delilidir¹¹⁰.
- 4) Her birinin kendisinden sonrakini tayin etmesi sonrakinin imâmetine delildir¹¹¹.

3-Hz. Ali'den Öncekilerin İmam Olamayacağı

1-Ebû Bekir'in İmametine Getirilen Delillerin Çürütülmesi

Ehl-i Sünnet'çe iddia edilen icma vuku bulmamıştır. Zira Haşimoğullarından bir topluluk ona bey'at etmemiştir. Ayrıca icma kendi başına bir delil olamaz. Zira hata yapmaları caiz olan bu kişileri icma hatadan korumaz. İcma etseler bile Ali'nin imâmetine delil olan nass vardır. Naslar karşısında icma zaten bir hata olur¹¹².

Resulullah'dan nakledilen "Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer ikilisine uyun" hadisi sahih değildir. Olsa bile imâmete delil teşkil etmez. Zira fakihlere uymak onların imam olmasını gerektirmiyor¹¹³.

Hz. Peygamberin ayetteki mağara arkadaşı olduğu (et-Tevbe 9/40), infakıyla övüldüğü (el-Leyl 92/17-18) ve savaşa davet edeceğinin ayette geçtiği (el-Fetih 48/16) gibi hakkında nakledilen faziletler gerçek değildir. Peygamberimizin hicrette onu yanına alması sırrını ifşa etmesinden korunmak içindir. Ayette infakıyla övülen kişi de Ebû Bekir değildir. Savaştan geri kalanları Peygamberimiz kendi hayatında diğer savaşlara davet etmiştir. Dolayısıyla bu kişi Ebû Bekir değildir. Bedir'de çadır arkadaşı olması da bir fazilet değildir. Hz. Peygamberin yol arkadaşı bizzat Allah'tır. Savaşta fesat çıkaracağını bildiği için onu yanında tutmuştur¹¹⁴.

¹⁰² el-Kerâme, s. 186-88; Nehcu'l-hak, s. 241-44, Keşfu'l-murâd, s. 367-69.

¹⁰³ Keşfu'l-murâd, s. 347, 373.

¹⁰⁴ el-Kerâme, s. 188 vd.

¹⁰⁵ a.e., s. 188-191; Nehcu'l-hak, s. 223, Keşfu'l-murâd, s. 348.

¹⁰⁶ Nehcu'l-hak, s. 232 vd.

¹⁰⁷ a.e., s. 253 vd.

¹⁰⁸ Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, VIII, 247 vd.

¹⁰⁹ el-Kerâme, s. 193, Keşfu'l-murâd, s. 374 vd. Hasan ve Hüseyin'in Peygamberimizin nassıyla imam oldukları için ayrıca bk. *Nehcu'l-hak*, s. 96.

¹¹⁰ *Nehcu'l-hak*, s. 193.

¹¹¹ el-Bâb, s. 50-51.

¹¹² el-Kerâme, s. 176 vd.

¹¹³ a.e., s. 197-198. (*Tirmizî*, 5/271; *İbn Mâce*, 1/37.)

¹¹⁴ a.e., s. 198-200.

Namazda öne geçirilmesi de bir hata neticesidir. Hz. Aişe Bilal'e ezan okumasını emrettikten sonra babasına da namazı kıldırmasını söyler. Namazın kılınmakta olduğunu duyan Peygamberimiz "imam kim?" diye sorar. "Ebû Bekir" cevabını alınca Ali ve Abbas'ın yardımıyla mescide gider ve Ebû Bekir'i azledip namazı kendisi kıldırır¹¹⁵.

2-Diğer Halifelerin Halifeliklerine Engel Davranışları

el-Hillî, imamda bulunması gereken şartlara eksiklik getirdiğini düşündüğü davranışları onların imam olmadıklarının delili olarak kabul eder. Biz bunlardan bazı örnekler vereceğiz.

Hz. Peygamber'in henüz İslâm'ı tebliğe başlamadığı dönemde ilk üç halifenin kafir oluşlarının imâmetlerine engel olduğunu savunan el-Hillî, bu görüşünü Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle desteklemeye çalışır. Buna göre imâmet ahdi zalimlere ulaşmaz. (el-Bakara 2/12) Kafirler de zalimlerdir. (el-Bakara 2/254)¹¹⁶.

Masum olmayışları dolayısıyla imam olamayacaklarına delil olarak da "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun"¹¹⁷ ile "Sizden olan ulu'l-emre de itaat edin"¹¹⁸ ayetlerini kullanır¹¹⁹.

Bir çok konuda Ali'ye danışmış olmalarını bilgi eksikliği olarak sunan el-Hillî, bu durumun imâmetlerine engel oluşturduğunu belirtir¹²⁰.

a-Ebû Bekir

Kendini Resulullah'ın halifesi olarak isimlendirdi. Oysa Peygamberimiz onu halife tayin etmemişti¹²¹. "Beni yanlış sürükleyen bir şeytanım var. Doğru yaparsam bana yardım edin. Hata edersem beni düzeltin" dedi. Halkı düzeltmesi gereken bir kimse böyle bir şeyi onlardan nasıl isteyebilir?¹²². "Beni bu işten mazur görünüz, zira en hayırlınız ben değilim" demiştir. Ölüm döşeginde de "Keşke Resulullah'a bu işte ensarın bir hakkı var mı diye sorsaydım" diyerek pişmanlığını belirtmiştir. Bu onun imâmetinden şüphede olduğunu gösterir. Hz. Peygamber, Usame'nin ordusunu teçhiz etmiş ve Ebû Bekir ve Ömer'i de ona asker olarak vermişti. Dolayısıyla Medine'de kalıp bu işe karışmalarını istememişti. Fakat onlar Peygamberi

¹¹⁵ a.e., s. 201-202. (Rivayetin mevzu olduğu hakkında bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, VIII, 556 vd.)

¹¹⁶ *el-Kerâme*, s. 194; *Keşfu'l-murâd*, s. 348 vd.

¹¹⁷ et-Tevbe 9/119.

¹¹⁸ En-Nisâ 4/59.

¹¹⁹ *Keşfu'l-murâd*, s. 348.

¹²⁰ *el-Kerâme*, s. 194.

¹²¹ *Nehcu'l-hak*, s. 262-263.

¹²² *el-Kerâme*, s. 194; 264; *Keşfu'l-murâd*, s. 351.

dinlemediler. Peygamberimiz Ebû Bekir'e hiç bir görev vermemiştir¹²³. Ebû Bekir kendisine bey'at etmediği için Hz Ali'nin evini yakmak istemiştir¹²⁴. Kendi rivayet ettiği bir habere¹²⁵ dayanarak Fatıma'yı mirastan mahrum etmek suretiyle Kur'an-ı Kerim'e aykırı davranmıştır. Zira "Süleyman Davud'a varis oldu"¹²⁶ ayeti bu durumun açık delilidir¹²⁷.

b-Ömer

"Ebû Bekir'e bey'at bir hata idi. Allah müslümanları onun şerrinden korusun. Aynı işi yapan biri daha olursa onu öldürün" dedi¹²⁸. Peygamberimizin ölümü üzerine "O ölmemiştir" demesi onun aklının azlığını gösterir¹²⁹. Teravih bid'atını icat etti¹³⁰. Peygamberimize hastalığı esnasında "saçmalıyor" dedi. Halkı Ebû Bekir'e bey'ate zorladı ve kabul etmeyen Ali'nin evini yakmak istedi. Mehirden sınırlandırmaya gitti. Gizli günahları araştırdı. Devlet malından hakkı olmayanlara verdi. Mut'ayı yasakladı. Kendinden sonra halife seçimini şuraya devretti¹³¹.

c-Osman

İşlenmesi caiz olmayan bir sürü iş yaptı¹³². Kur'an-ı Kerim'de (Secde 32/18) fasık olarak nitelendirildi. Büyük günah işlemelerine rağmen bazı kimseleri valilik görevinden almadı. Peygamberin kovduğu kişiyi (Hakem b. Ebü'l-'As) Medine'ye döndürdü. Akrabalarına mal verdi. Zekatı yanlış yerlere harcadı. İbn Amr'a had uygulamadı. Ashab dahi ondan teberri etti de cesedi üç gün sonra gömülebildi¹³³.

d-Muaviye

Muaviye, Siffin'de Ammar b. Yasir'i öldüren bağı topluluğun başı oldu. Kendi babasının zânî olduğunu söyledi. Resulüllah kendisine beddua etti. Ali'ye sövdü. Hasan'ı zehirledi¹³⁴.

¹²³ el-Kerâme, s. 195-96; Nehcu'l-hak, s. 263-65; Keşfu'l-murâd, s. 350-52.

¹²⁴ Nehcu'l-hak, s. 265-271.

¹²⁵ İşaret edilen "Bize mirasçı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır" mealindeki hadis için bk. Buharî, Fardu'l-hums, 1; Müslim, el-Cihad ve's-siyer, 51.

¹²⁶ En-Neml 27/16.

¹²⁷ Keşfu'l-murâd, s. 349.

¹²⁸ el-Kerâme, s. 194; Keşfu'l-murâd, s. 351.

¹²⁹ el-Kerâme, s. 196; Nehcu'l-hak, s. 276; Keşfu'l-murâd, s. 354.

¹³⁰ el-Kerâme, s. 196; Nehcu'l-hak, s. 289.

¹³¹ Nehcu'l-hak, s. 273-288; Keşfu'l-murâd, s. 354-56.

¹³² el-Kerâme, s. 197; Nehcu'l-hak, s. 290; Keşfu'l-murâd, s. 356.

¹³³ Nehcu'l-hak, s. 290-305; Keşfu'l-murâd, s. 357 vd.

¹³⁴ Nehcu'l-hak, s. 306-311.

Sonuç

el-Hillî'de görebildiğimiz kadarıyla daha çok teoriye dayanan bir imâmet anlayışı mevcuttur. Kendisine göre olması gerekenleri söylemektedir, oysa realite farklı cereyan etmiştir. Şöyle ki; aslâh prensibi gereği Allah'ın her dönem bir imam tayin edeceğini iddia eder fakat bunların malum on iki şahısla sınırlı olduğunu belirtir. Buna rağmen tarih yine de böyle gelişmediği gibi hicrî üçüncü asırdan sonra ise on ikinci imamın gaybetiyle birlikte ortada imam dahi kalmamıştır. Geniş müellefatının içinde oldukça hacimli yer tutan imâmet bahislerinde gaybet dönemine çok az yer vermesi belki de bu çelişkiyle yüzleşme tehlikesinden kaynaklanmıştır. Zira bu durum beraberinde başka problemler de getirmiştir. İslâm'ın yeni şartlara uydurulmasının ancak masum imamın yapabileceği bir görev olduğunu iddia eder. Fakat imamın ortada bulunmayışının bu fikirle uyuşmayışına değinmez.

Hız. Ali'nin tayin edildiği, masum ve en faziletli olduğu fikri objektif doğrulanabilirlikten uzak iddiadan öteye geçememektedir. Ayetlerin yorumunda da dayanaktan yoksun kişisel yorumlar mevcuttur. Mesela bilhassa ayetlerdeki çoğul ifadelerden kastın sadece Ali b. Ebû Talib olduğunu söylemeye imkan yoktur. Kullandığı rivayetlerin büyük bir kısmının zayıf ve mevzu olduğu görülmektedir, naklettiği sahih hadislerin de konuya delaleti kesinlikten uzaktır. Fazilete ilişkin rivayetlerde doğru olanların olması da imâmete işaret olamaz. Ayrıca müellifin iddia ettiği gibi, Hız. Ali Peygamberimizin açık beyanı ile halife olarak tayin edilmiş olsaydı, yine kendi ifadesine göre bir kaç istisna hariç ashabın Hız. Peygambere toptan muhalefeti düşünülemez gibi, bu durumun iddia ettikleri aslâh prensibiyle bir araya getirilmesi de mümkün değildir.

Ebû Bekir'in imâmetini ispat için Ehl-i Sünnet'çe ileri sürülen delillerin zaten Şî'a'ya bir tepki olarak kullanıldığı dikkate alınınca fazla bir değeri olmadığı anlaşılmakta ise de, hicrette yol arkadaşlığını sırrını ifşa korkusuna bağlamak tarihi gerçekliklerle bağdaşmamaktadır.

Teoriyle pratik arasında daima bir mesafenin bulunması, ataletten kaçındırması ve gayrete getirmesi açısından tabiidir. Fakat olup bitmiş ve değişmeyecek olayları dahi dikkate almadan, tamamen hayalî bir anlayış sergilemek, bu mesafeyi aşmak olsa gerektir. Kanaatimizce el-Hillî'nin, tarihi gerçekliği göz ardı eden imâmet anlayışı, bir çok yönüyle böyle bir nitelemeye yüzleşmek durumundadır.